

Κατά τη διάρκεια του 4ου αιώνα αναπτύσσεται ένας στρατός «δύο ταχυτήτων». Ένας κεντρικός στρατός κρούσης, έτοιμος να επέμβει σε κάθε μέτωπο, ξεχωρίζει όλο και περισσότερο από τον στρατό φρουράς, που είναι διατεταγμένος στα σύνορα. Ο κινητός στρατός κρούσης είναι πιο εξασκημένος, αμείβεται καλύτερα, διαθέτει πληρέστερο εξοπλισμό και συν τω χρόνω γίνεται η μόνη κατάλληλη δύναμη για σημαντικές στρατιωτικές επεμβάσεις. Οι συνοριακές φρουρές χάνουν την αγωνιστικότητα που είχαν τον καιρό της Ηγεμονίας και είναι πλέον ικανές μόνον για το έργο της τοπικής επιτήρησης. Αυτή η βαθμιαία ατροφία μεγάλου μέρους των ένοπλων δυνάμεων γίνεται σοβαρό μειονέκτημα κατά τον 5ο και τον 6ο αιώνα. Είναι ωστόσο αποτέλεσμα ενός μέτρου που ξεκίνησε με καλές προθέσεις και που το γέννησαν οι στρατιωτικές πανωλεθρίες του 3ου αιώνα: της δημιουργίας οχυρωμένων συνόρων.

{tab=Οχυρωμένα Σύνορα}

Την ιδεολογία της συνεχούς επέκτασης που επικρατούσε τον καιρό της Δημοκρατίας και στο ξεκίνημα της Ηγεμονίας την υποκαθιστά από τα μέσα του 3ου αιώνα η ομολογία ότι το *imperium Romanum* έχει πια φτάσει στα όρια του και ότι ο ρόλος του δεν είναι πλέον να τα διευρύνει αλλά να τα υπερασπίζεται αποτελεσματικά. Τότε λοιπόν η λέξη *limes* αποκτά την ειδική σημασία των φρουρούμενων και ενδεχομένως οχυρωμένων συνόρων. Φρούρια και διάφορα αμυντικά έργα, όπως το περίφημο τείχος του Αδριανού στη Σκωτία, πολλαπλασιάζονται στα σύνορα από τα μέσα του 2ου αιώνα, αλλά ο μηχανισμός, όπως μας τον παρουσιάζει, με κάποιες μικρές αλλαγές, η *Notitia Dignitatum*, οργανώνεται τον καιρό των τετραρχών και των πρώτων διαδόχων τους.

Η *Notitia* περιλαμβάνει δύο μέρη. Μας δίνει μια συνολική άποψη για τα «αξιώματα» (*dignitates*), τα ανώτερα και μεσαία πολιτικά και στρατιωτικά λειτουργήματα στην Ανατολή και τη Δύση αντίστοιχα, με άλλα λόγια το οργανόγραμμα των κρατικών υπηρεσιών της διαιρεμένης αυτοκρατορίας. Η σύνταξη της χρονολογείται στο 401. Το κείμενο διασώθηκε στη Δύση και, ενώ το μέρος που αφορά το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας αναθεωρήθηκε κατά το πρώτο τρίτο του 5ου αιώνα, το μέρος που αφορά το ανατολικό τμήμα δεν τροποποιήθηκε σχεδόν καθόλου. Η *Notitia* περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τον πλήρη κατάλογο των θέσεων των αξιωματικών που διοικούν μία στρατιωτική μονάδα, και άρα των ίδιων των μονάδων, και υποδεικνύει πού επισταθμεύουν οι μονάδες των συνόρων.

Για την Ανατολή καταγράφει 336 συνοριακές φρουρές, κατανεμημένες σε δεκατρείς διοικήσεις. Ορισμένες τους αντιστοιχούν σε μία επαρχία, ενώ άλλες περιλαμβάνουν δύο ή

περισσότερες και έχουν ανατεθεί σε κομήτες ή δούκες. Δεδομένου ότι έχει χαθεί το κεφάλαιο για τις επαρχίες της Λιβύης Ι και Π, ο συνολικός αριθμός τους πρέπει να ξεπερνούσε τις 350. Αυτός ο κατάλογος δεν παρουσιάζει, όπως πιστεύουν ορισμένοι, ένα παγιωμένο τετραρχικό σχήμα, αλλά μια ενημερωμένη συνοπτική εικόνα για το πώς λειτουργούσε το σύστημα το οποίο εξελίχθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 4ου αιώνα. Μπορεί να διαιρεθεί σε τέσσερα τμήματα:

Το ένα τρίτο περίπου των φρουρών, συνολικά 104, έχουν αναπτυχθεί κατά μήκος του Δούναβη, στις τέσσερις επαρχίες που βρίσκονται από τη μια και την άλλη μεριά του ποταμού (Μοισία Ι, παραποτάμιος Δακία, Μοισία ΙΙ, Σκυθία). Σε αυτές περιλαμβάνονται και ορισμένες μονάδες του ποτάμιου στόλου. Ο κύριος εχθρός που έχουν να αντιμετωπίσουν στις αρχές του 4ου αιώνα είναι οι Γότθοι. Στη συνέχεια έρχονται οι Ούννοι, οι Σλάβοι και οι Άβαροι.

Μια άλλη σημαντική ομάδα προστατεύει το ανατολικό πλευρό της αυτοκρατορίας προς τη μεριά της Περσίας. Αυτή η γραμμική σχεδόν διάταξη, που εν μέρει την ορίζει ο ρους του Ευφράτη και του Τίγρη, περιλαμβάνει 62 μονάδες κατανεμημένες στις διοικήσεις της Αρμενίας, της Μεσοποταμίας και της Οσροηνής.

Οι τέσσερις διοικήσεις που βρίσκονται προς νότον, η Συρία, η Φοινίκη, η Αραβία και η Παλαιστίνη, έχουν 95 μονάδες. Αν δεν υπάρχει φυσικό εμπόδιο, οι δυνάμεις διατάσσονται μάλλον σε μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη ζώνη γεωργικής εκμετάλλευσης και του εδραίου πληθυσμού αφενός, και τους έρημους τόπους όπου κατοικούν οι νομάδες αφετέρου. Η διαχωριστική αυτή γραμμή δύσκολα μπορεί να χαραχθεί. Ο βασικός κίνδυνος για την αυτοκρατορία προέρχεται εδώ από τις αραβικές φυλές που συμμαχούν με την Περσία, αλλά που ορισμένες φορές δρουν και ανεξάρτητα. Άλλες αραβικές φυλές είναι σύμμαχοι της αυτοκρατορίας, πράγμα που δυσκολεύει ακόμη περισσότερο τη χάραξη της διαχωριστικής γραμμής.

75 μονάδες, κατανεμημένες στις διοικήσεις της Αιγύπτου και της Θηβαΐδας, εξαπλώνονται σε 1.000 περίπου χιλιόμετρα, από το Δέλτα του Νείλου μέχρι τον πρώτο καταρράκτη. Μολονότι οι πηγές την περιγράφουν ως *limes*, αυτή η διάταξη δεν σημαδεύει στην κυριολεξία σύνορα. Οι περισσότερες φρουρές είναι εγκατεστημένες μέσα σε μεγάλους οικισμούς ή σε φρούρια κατά μήκος της κοιλάδας του Νείλου, που είναι υπερβολικά στενή ώστε να μπορούμε να ξεχωρίσουμε και μια συνοριακή ζώνη της γεωργικής ενδοχώρας. Η κοιλάδα, κυρίως στο νότιο τμήμα της, και ακόμα περισσότερο οι οάσεις στα δυτικά του Νείλου απειλούνται από τις φυλές της ερήμου μεταξύ των οποίων οι Βλέμυες

Η φύση της συνοριακής διάταξης, που μας είναι γνωστή χάρη στη *Notitia* αλλά και από πολλές αρχαιολογικές έρευνες που έγιναν στις οχυρές θέσεις, αποτελεί σήμερα αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης. Ορισμένοι φτάνουν να αρνηθούν στον όρο *limes* τη σημασία του οχυρωμένου συνόρου, επιμένοντας στο γεγονός ότι οι φρουρές είναι διάσπαρτες και ότι οι άνδρες τους επιτηρούν μάλλον τον τοπικό πληθυσμό παρά υπερασπίζονται την περιοχή από τους έξωθεν εισβολείς. Όπως θα περίμενε κανείς, η άποψη αυτή στηρίζεται σε μια μερική έρευνα που αφορά μόνον τις οχυρωμένες θέσεις στην Αραβία και την Παλαιστίνη: η διασπορά τους επηρεάζεται πράγματι από τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι οδοί των καραβανιών, οι διαθέσιμες πηγές νερού κλπ. Μια μελέτη βασισμένη κατά κύριο λόγο στα δεδομένα από τα σύνορα της Αφρικής (στην αυτοκρατορία ανήκει μόνον το τμήμα των συνόρων που αντιστοιχεί στις δύο επαρχίες της Λιβύης) τονίζει τον ρόλο αυτού του μηχανισμού στον έλεγχο των εποχιακών μετακινήσεων των νομάδων με τα κοπάδια τους, θεωρώντας το *limes* ως ζώνη επαφής και ανταλλαγών μάλλον παρά σύγκρουσης. Και οι δύο εργασίες εστιάζουν την προσοχή σε έργα του συνοριακού στρατού που συνήθως δεν λαμβάνονται υπόψη, παραγνωρίζουν όμως την πρωταρχική αποστολή αυτής της διάταξης, η οποία ωστόσο διαφαίνεται πολύ καθαρά μέσα από τις πηγές.

Μια γραμμή με οχυρές θέσεις, πυκνά τοποθετημένες, την εμπνέει η προσπάθεια που πραγματοποιήθηκε στον Δούναβη. Μια πιο ρεαλιστική περιγραφή των ανατολικών συνόρων εμφανίζεται στον Βίο του Αλεξάνδρου Ακοίμητου, ο οποίος «διατρέχει ολόκληρο το *limes*» μεταξύ Ρουσαφάς και Παλμύρας (στη Συρία και τη Φοινίκη) περί το 425. Ο βιογράφος του σημειώνει γι' αυτήν την ερημική ζώνη ότι, «ανάμεσα στους Ρωμαίους και τους Πέρσες υπάρχουν οχυρωμένες θέσεις που βαστούν γερά ενάντια στους βαρβάρους και απέχουν μεταξύ τους 10 και 20 μίλια». Και για να αναφέρουμε έναν και μόνον νόμο, η Νεαρά 4 του Θεοδοσίου Β', που δημοσιεύτηκε το 438, θυμίζει ότι "σύμφωνα με μία διάταξη των παλαιών, ολόκληρος ο χώρος που υπάγεται στη Ρώμη προστατεύεται από τις βαρβαρικές επιδρομές με το τείχος του *limes*".

Καμία γραμμή δεν μπορεί να αναχαιτίσει μια εστιασμένη επίθεση. Οι περισσότερες φρουρές, εκκενώνονται ή διαλύονται ειρηνικά κατά τη διάρκεια του 5ου και του 6ου αιώνα, όταν η κυβέρνηση διαπιστώνει πως δεν δικαιολογούν διόλου το κόστος της συντήρησής τους. Κατά το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε το σύστημα της συνοριακής άμυνας δεν υπάρχει πια. Δεν υπάρχει περίπτωση να γίνει καν απόπειρα αντιμετώπισης του εχθρού στα σύνορα του Δούναβη ή στα ανατολικά. Στις αρχές του 4ου αιώνα το *limes* μπορεί να υψώνεται ως προστατευτικό τείχος στα μακρινά σύνορα της αυτοκρατορίας, το 626 όμως, τον καιρό της αβαροπερσικής εισβολής, τα μόνα προστατευμένα τείχη που διαθέτει η αυτοκρατορία είναι της Κωνσταντινούπολης. Το βυζαντινό κράτος των σκοτεινών αιώνων είναι κράτος χωρίς σύνορα.

Το σύστημα του *limes* επιβάλλει την κατανομή των στρατευμάτων ανάσχεσης σε

Οι δομές του Στρατού (Α)

Συντάχθηκε απο τον/την Administrator

Παρασκευή, 19 Δεκέμβριος 2008 12:42 - Τελευταία Ενημέρωση Παρασκευή, 19 Δεκέμβριος 2008 12:56

διάσπαρτες φρουρές λίγων μόνον εκατοντάδων στρατιωτών. Πρόκειται δηλαδή για μια νέα εκδοχή της στάσιμης διάταξης του 2ου και του 3ου αιώνα, διαμετρικά αντίθετη προς την κλασική ρωμαϊκή τέχνη του πολέμου που βασιζόταν στις λεγεώνες, ευάγωγες τακτικές μονάδες τεράστιου μεγέθους (περίπου 5.500 άνδρες χωρίς τους βοηθητικούς). Η ακινητοποίηση και ο διασκορπισμός στα σύνορα των στρατευμάτων αποδεικνύονται με τον καιρό βαριά υποθήκη που επηρεάζει αρνητικά το επίπεδο εξάσκησης τους και την πολεμική τους αξία. Στο μεταξύ, διαμορφώνεται ο κινητός στρατός κρούσης και επιβάλλεται έναντι του στρατού φρουράς.

{tab=Ο εκστρατευτικός στρατός}

Οι κατάλογοι των μονάδων του κινητού στρατού κρούσης στη *Notitia* [116] ακολουθούν την ιεραρχία που αντιστοιχεί στην παλαιότητα κάθε μονάδας στην κατηγορία στρατεύματος που ανήκει. Μετά από ένα ταπεινό ξεκίνημα επί Τετραρχίας, ο κινητός στρατός φτάνει στο απόγειο του τον καιρό της

Notitia

(401), που του αποδίδει, μόνον για την Ανατολή, επιπλέον 150 μονάδες, δηλαδή πολλές δεκάδες χιλιάδων άνδρες. Από ποιους αποτελείται τότε αυτός ο στρατός και πώς είναι οργανωμένος;

Από τον 2ο αιώνα μ.Χ. υπήρχε η συνήθεια να αφαιρούνται από τις λεγεώνες αποσπάσματα για να χρησιμοποιηθούν σε επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας και σε συγκεκριμένες αποστολές. Αποτελώντας σχηματισμούς *ad hoc*, που συνήθως δεν περιελάμβαναν πάνω από δύο κοόρτεις αποσπασμένες από την ίδια λεγεώνα, ώστε να μην εξασθενεί πολύ το δυναμικό της, έλαβαν το όνομα *vexillationes*, από το *vexillum*, την κοινή σημαία, που μετέτρεπε έναν ετερόκλητο σχηματισμό σε κανονική τακτική μονάδα. Η αποστολή τους μπορούσε να διαρκέσει χρόνια, αλλά αργά ή γρήγορα κάθε απόσπασμα έπρεπε να επιστρέψει στην αρχική του μονάδα. Με την κρίση του 3ου αιώνα η απόσπαση των *vexillationes* γίνεται αναγκαστικά πιο συχνή και η επιστροφή τους στη βάση προβληματικότερη, ιδίως την εποχή που η αυτοκρατορία σπάραζε από τις απόπειρες σφετερισμού της εξουσίας. Στις αρχές της εποχής της τετραρχίας διαπιστώνουμε έτσι και αλλιώς ότι ορισμένα αποσπάσματα λεγεωνών ακολουθούσαν διαρκώς τους αυτοκράτορες στις εκστρατείες τους, ενώ ο δεσμός τους με τις αρχικές μονάδες γινόταν όλο και πιο θεωρητικός.

Οι καταβολές του κινητού στρατού κρούσης εξηγούν το γιατί οι άνδρες του ονομάζονται, από το δεύτερο τέταρτο του 4ου αιώνα και μέχρι τα μέσα του 6ου, *comitatenses* (ακόλουθοι), πράγμα που δηλώνει ότι ανήκουν στον *comitatus*, την ακολουθία ή και την Αυλή

του αυτοκράτορα. Οι καλύτερες μονάδες αυτού του στρατού προάγονται, περί το 360, στην τάξη των *palatini* (στρατεύματα του Παλατιού), αλλά ο τιμητικός αυτός τίτλος δεν χρησιμοποιείται πολύ. Παρά το όνομα τους, οι *comitatenses*, δεν είναι ούτε φρουρά του παλατιού ούτε πραγματικοί σωματοφύλακες. Αυτό το έργο το επωμίζονται ειδικές μονάδες, οι παλατινές σχολές (*scholae*) και, από τα μέσα του 5ου αιώνα, οι *excubitores* (εξκουβίτορες).

Οι παλατινές λεγεώνες κατέχουν τη πιο λαμπρή θέση ανάμεσα στις μονάδες πεζικού. Είναι 13 στην Ανατολή, ενώ αργότερα άλλες 57 κατατάσσονται ως *comitatenses* ή *pseudocomitatenses* (συνοριακές μονάδες ανάσχεσης που ενσωματώνονται εκ των υστέρων στον κινητό στρατό κρούσης). Ανάμεσα σε αυτές τις λεγεώνες συναντούμε μερικές που δημιουργήθηκαν επί Τετραρχίας αλλά και άλλες που σχηματίστηκαν αργότερα και φέρουν τα ονόματα των αυτοκρατόρων του 4ου αιώνα. Την ομάδα όμως με το σχετικά μεγαλύτερο βάρος την αποτελούν αποσπάσματα λεγεωνών από την εποχή της Ηγεμονίας, που η ταυτότητα τους ορίζεται με ένα όνομα και ένα τακτικό αριθμητικό (*Quinta Macedonica*, *Septima Gemina*), με το τακτικό αριθμητικό μόνον (*Undecimani* = XI *Claudia*) ή τέλος με παρατσούκλια, όπως *Daci* (Δάκες) ή *Scythae* (Σκύθες), που παραπέμπουν όχι στους αντίστοιχους λαούς αλλά στις λεγεώνες που παλιά στάθμευαν στις επαρχίες της Δακίας και της Σκυθίας.

Στον κινητό στρατό μπορεί να εντάσσεται πάνω από ένα απόσπασμα μιας λεγεώνας και η ίδια λεγεώνα μπορεί να εμφανίζεται επίσης μεταξύ των συνοριακών φρουρών. Αυτός ο κατακερματισμός των παλαιών λεγεωνών μάς οδηγεί στο τόσο πολυσυζητημένο ζήτημα για το μέγεθος των μονάδων κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Πράγματι, η κλασική λεγεώνα περιελάμβανε περίπου 5.500 άνδρες, ενώ οι βοηθητικές πτέρυγες και οι κοόρτες επί Ηγεμονίας αριθμούσαν, ανάλογα με τον τύπο της μονάδας, από 500 ως 1.000 στρατιώτες. Αυτές οι τάξεις μεγέθους μάς επιτρέπουν να αποτιμήσουμε τις δυνάμεις του στρατού που συμμετείχαν σε μια εκστρατεία ή τις συνολικές δυνάμεις του ρωμαϊκού στρατού, αν ξέρουμε τις μονάδες που τον αποτελούσαν. Ποιο μέγεθος λοιπόν μπορούμε να αποδώσουμε σε μια λεγεώνα του 4ου και 5ου αιώνα; Το ερώτημα έχει απαντηθεί με αποκλίνοντες τρόπους. Κατά της διαδεδομένης υπόθεσης για μια νέα "τετραρχική λεγεώνα" με σταθερό δυναμικό 1.000 πεζικάριους, ο Jones κλίνει υπέρ του αριθμού των 6.000 ανδρών, την υψηλότερη δηλαδή εκτίμηση για το δυναμικό της παλαιάς λεγεώνας, αυξάνοντας κατ' αναλογίαν και το μέγεθος του αυτοκρατορικού στρατού. Ο κατακερματισμός όμως των λεγεωνών που γίνεται τότε δείχνει ότι δεν μπορούμε πλέον να αποδώσουμε κοινό μέγεθος στους διάφορους σχηματισμούς που αναφέρει η *Notitia* με αυτό το όνομα. Τα αποσπάσματα που μετατράπηκαν σε λεγεώνες *palatinae* ή *comitatenses* περιλαμβάνουν πιθανόν μία ή δύο παλαιές κοόρτες (500-1.000 άνδρες), και το μέγεθος των "μητρικών" λεγεωνών που είναι εγκαταστημένες στα σύνορα εξαρτάται από το μέγεθος των αποσπασμάτων που τους αφαιρέθηκαν πριν την εγκατάστασή τους εκεί (2.000-3.000 άνδρες;). Πιο δύσκολο ακόμα είναι να εκτιμήσουμε το μέγεθος των λεγεωνών που δημιουργήθηκαν κατά τον 4ο αιώνα. Οι όροι λεγεώνα, πτέρυγα, κοόρτη κλπ., που συνεχίζει να χρησιμοποιεί η

Notitia

, δεν μας πληροφορούν για το δυναμικό των αντίστοιχων μονάδων. Επί Ηγεμονίας, όλες οι μονάδες της ίδιας κατηγορίας μπορεί να είχαν (όπως και στον νεότερο στρατό) κοινή δομή και μέγεθος, αλλά αυτό δεν ισχύει πια για την εποχή που μας ενδιαφέρει εδώ. Έτσι εξηγείται γιατί οι πηγές αναφέρουν όλο και αραιότερα την κατηγορία μιας μονάδας. Ο γενικός όρος *numerus*/αριθμός, που υποδεικνυε αρχικά όσους σχηματισμούς δεν ανήκαν σε αναγνωρισμένο τύπο, επιβάλλεται ως τρέχουσα ονομασία για κάθε στρατιωτική μονάδα.

Τα *auxilia palatina* κατατάσσονται στις μονάδες πεζικού του κινητού στρατού, δίπλα τις λεγεώνες. Η *Notitia* της Ανατολής απαριθμεί 43. Οι υποθέσεις γύρω από τη σκοτεινή, τις περισσότερες φορές, προέλευση τους τροφοδότησαν μια μακρά συζήτηση με πλήθος ιδεολογικές συνδηλώσεις. Τα *auxilia*, τα περισσότερα αν όχι όλα, αποτελούνταν μάλλον από Γερμανούς νεοσύλλεκτους πέραν του Ρήνου που οι τετράρχες τους καλούν να ενισχύσουν τον παραπαίοντα ρωμαϊκό στρατό. Η εικόνα μιας γερασμένης μεσογειακής αυτοκρατορίας, που χρειάζεται το νέο γερμανικό αίμα για να συνεχίσει να αντιστέκεται στις επιθέσεις των βαρβάρων, μακροημέρευσε στη στρατιωτική ιστορία. Η ιδέα όμως ενός μαζικού "εκβαρβαρισμού" του στρατού μετά την Τετράρχια, όσον αφορά κυρίως τα πιο εμπειροπόλεμα στοιχεία του, δεν είναι τόσο εύστοχη όταν πρόκειται για την αυτοκρατορία της Ανατολής. Όσο για τα *auxilia*, τα ισχνά δεδομένα που έχουμε για τα παλαιότερα από αυτά, εμφανίζονται στην αρχή των καταλόγων της *Notitia*, και παρουσιάζονται ως πολύ ετερογενείς σχηματισμοί.

Η ενσωμάτωση των ανομοιογενών αυτών σχηματισμών στον τακτικό στρατό τους επιβάλλει ένα ομοιόμορφο σύστημα βαθμών. Καθώς το δυναμικό ανανεώνεται, οι εθνικές ιδιαιτερότητες σβήνουν μία ή δύο γενιές αργότερα. Τα *auxilia*, που είναι λίγα την εποχή της τετράρχιας, αυξάνονται αριθμητικά κατά τη διάρκεια του 4ου αιώνα. Αυτός ο νέος τύπος επίλεκτης μονάδας πεζικού είναι ελαφρύτερα οπλισμένος από τη λεγεώνα, ενώ το δυναμικό του μετά βίας ξεπερνάει σε μέγεθος μια κοόρτη λεγεώνας.

Τα στρατεύματα πεζικού αντιπροσωπεύουν, ακόμα περί το 400, τα τρία τέταρτα σχεδόν του κινητού στρατού κρούσης της Ανατολής, όσον αφορά τον αριθμό των μονάδων, και αναμφίβολα εξίσου, αν όχι περισσότερο, όσον αφορά τον αριθμό των στρατιωτών. Ως προς την ιεραρχία όμως, όπως την παρουσιάζει η *Notitia*, προηγούνται οι μονάδες ιππικού. Η θέση που κατέχει το ιππικό στους καταλόγους της

Notitia

για τον κινούμενο στρατό αλλά και για τις επαρχιακές φρουρές προδίδει ένα βαθύ μετασχηματισμό της τέχνης του πολέμου, καινοτομία που διακρίνει στο θέμα αυτό την Αρχαιότητα από τον Μεσαίωνα.

Η ισχύς της Ρώμης, όπως και η ισχύς των ελληνικών κρατών κατά την κλασική και την ελληνιστική εποχή, στηρίζεται στο πεζικό, αρχικά στη φάλαγγα και έπειτα στη λεγεώνα. Το ιππικό επί Ηγεμονίας αποτελείται, εκτός από μικρά έφιππα σώματα που συνδέονται με τις λεγεώνες, από βοηθητικές μονάδες, επανδρωμένες κατά κύριο λόγο με αλλοδαπούς, που δεν ανταγωνίζονται τις λεγεώνες ούτε στο τακτικό επίπεδο ούτε ως προς το καθεστώς των στρατιωτών τους και το κοινωνικό γόητρο της υπηρεσίας τους. Τα πρώτα σημάδια αλλαγής εμφανίζονται στο δεύτερο μισό του 3ου αιώνα. Τα νομίσματα που κόβει ο αυτοκράτορας Γαλληνός και ο Γαλάτης σφετεριστής Πόστουμος φέρουν, ανάμεσα στους συνηθισμένους επαίνους για τους πραιτοριανούς και τις λεγεώνες, συνθήματα προς τιμήν των ιππέων: *fidei equitom* και *concordia equitum*. Πρόκειται για σχηματισμούς νέου τύπου, που αποκαλούνται *vexillationes* (*equitum*) ή απλώς *equites*. Αυτόν τον τύπο σχηματισμών συναντούμε μεταξύ των επίλεκτων μονάδων στη *Notitia*.

Οι επίλεκτοι ιππείς της εποχής των τετραρχών προέρχονται από λαούς της αυτοκρατορίας, όπως οι Μαυριτανοί και οι Δαλμάτες, που ξέρουν να χειρίζονται το δόρυ και το ακόντιο και φέρουν αρκετά ελαφρύ οπλισμό. Τον 4ο αιώνα, με την επίδραση της Ανατολής, εισάγεται βαρύτερος οπλισμός, όπως μαρτυρούν και τα ονόματα των μονάδων, *catafractarii* (θωρακισμένοι) και *clibanarii* (κλεισμένοι σε "κλίβανο", σχήμα λόγου για τη βαριά πανοπλία). Το ενισχυμένο τόξο (που λέγεται "σύνθετο") γίνεται το αγαπημένο τους όπλο.

Τα παράπονα των συντηρητικών στρατιωτικών συγγραφέων δείχνουν πόσο μεγάλη αναστάτωση προκάλεσε η άνοδος του ιππικού. Ο Φλάβιος Βεγέτιος στηλιτεύει πρώτος, περί το 386, την παρακμή των λεγεωνών. Θυμίζει στον νεαρό ηγεμόνα του Βαλεντινιανό Β' ότι από τα τρία σώματα του στρατού, το ιππικό, το πεζικό και τον στόλο, οι πεζικάριοι είναι οι πιο ουσιαστικοί για το κράτος, επειδή τους χρησιμοποιείς σε κάθε τύπο εδάφους και επειδή το κόστος τους ανά στρατιώτη είναι το πιο χαμηλό. Ωστόσο, η εξάσκηση του πεζικού παραμελείται όπως και ο εξοπλισμός του. Τα όπλα των ιππέων βελτιώνονται -κατά το πρότυπο, όπως προσθέτει ειρωνικά, των Γότθων, των Αλανών και των Ούνων-, ενώ οι Ρωμαίοι πεζικάριοι πηγαίνουν στη μάχη χωρίς προστασία.

Η ίδια αρχαΐζουσα θεωρία, που, ενώ αρνείται την αλλαγή, μαρτυρεί ταυτόχρονα και την εμβέλεια της, εκφράζεται και στην πραγματεία *Περί της πολιτικής τέχνης* που συντάχθηκε υπό μορφή πλατωνικού διαλόγου περί το 530. Ο νεότερος συνομιλητής παρατηρεί ότι το ιππικό είχε τότε την τιμητική του, ενώ προηγουμένως ήταν απλώς "εξάρτημα" του πεζικού. Ο κύριος συνομιλητής, αναμφίβολα ο συγγραφέας της πραγματείας, ο πατρίκιος Μηνάς, προφανώς σε αμηχανία, δεν αρνείται τη σπουδαιότητα των έφιππων δυνάμεων, στις οποίες αποδίδει πλήθος βοηθητικές εργασίες, χωρίς όμως να απαρνιέται τη μύχια πεποίθησή του. Το πεζικό είναι, κατ' αυτόν, η ενσάρκωση της πολιτικής αρετής της Ρώμης και το εχέγγυο της ευημερίας της. Μπορεί οι "σύγχρονες στρατιωτικές συνήθειες" να δίνουν το προβάδισμα

στο ιππικό, αλλά το τίμημα είναι μεγάλο: αυτή η ανεξήγητη αμέλεια προς την πηγή από την οποία η αυτοκρατορία είχε αντλήσει τη δύναμη που χρειαζόταν για να αυξήσει την επικράτεια της, οδήγησε, κατά τη γνώμη του, στη συρρίκνωση της.

Αντιλαμβανόμαστε πλέον τι διακυβεύεται στο μακροσκελές χωρίο με το οποίο αρχίζουν οι Υπέρ των πολέμων λόγοι του Προκοπίου. Επιτίθεται στους αντιδραστικούς που θρηνούν για τη χαμένη αρετή των μαχόμενων σώμα με σώμα παλιών πεζικάρων και γελοιοποιούν τους τοξότες του καιρού τους. Οι τοξότες λοιπόν, που είναι καλά προστατευμένοι και πολλαπλά χρήσιμοι, καθότι οπλισμένοι, εκτός από το τόξο, με ξίφος και δόρυ, αντιπροσωπεύουν το απαύγασμα της "τεχνολογίας" του καιρού εκείνου και το βασικό τους πλεονέκτημα συνίσταται στο γεγονός ότι είναι έφιπποι και έξοχοι ιππείς. Αυτήν την ένθερμη στάση υπέρ του ιππικού την υπαγορεύει μια ρεαλιστική αντίληψη για την τέχνη του πολέμου της εποχής, όπως την εφαρμόζει συγκεκριμένα ο Βελισάριος. Πάνω από έναν αιώνα όμως πριν από τον Προκόπιο, ο Συνέσιος Κυρήνης περιγράφει ήδη τη βασική τακτική που θα εφαρμόσει στη συνέχεια, μεταξύ άλλων, και ο Βελισάριος. Μια μικρή μονάδα ιππέων με το όνομα Ουννιγάρδες, προφανώς Ούννοι στην καταγωγή, αποστέλλεται περί το 411 για να υπερασπιστεί την Κυρηναϊκή από τις ληστρικές επιδρομές των Αυσουριανών. Τα καταφέρνει περίφημα, χτυπώντας και κατασφαγιάζοντας τον εχθρό. "Αλλά, ακόμα και οι Ουννιγάρδες", προσθέτει ο Συνέσιος, "χρειάζονταν οπισθοφυλακή και στρατό συντεταγμένο. Χρειάζονταν φάλαγγα αλλά και το έργο της σπάθης, το ένα για να προωθούνται με μεγαλύτερη δύναμη και το άλλο για να πιέζουν πιο στιβαρά". Σε αυτήν τη "φάλαγγα ασπίδων" ο δούκας της επαρχίας παρατάσσει "τους πάντες", δηλαδή τους στρατιώτες των επαρχιακών φρουρών. Το συγκεκριμένο σχήμα μάχης αναθέτει στο πεζικό τον ρόλο μιας βοηθητικής "φάλαγγας" που φυλάσσει τα μετόπισθεν των ιππέων κατά την επίθεση και τους προστατεύει στην υποχώρησή τους.

Οι συγγραφείς που στιγματίζουν την εγκατάλειψη της εθνικής πολεμικής παράδοσης δεν έχουν άδικο. Το ιππικό της πρώιμης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας επιδεικνύει εκπληκτική ικανότητα προσαρμογής, υιοθετώντας τις καλύτερες τεχνικές μάχης των αντιπάλων του ♦ Γότθων, Ούνων, Περσών ή Αβάρων. Στο πέραςμα του χρόνου η υπεροχή του στο πεδίο της μάχης όλο και αυξάνεται: το νέο επίλεκτο σώμα που σχηματίστηκε στα τέλη του 6ου αιώνα περιλαμβάνει μόνον έφιππα σώματα.

Μετά τους εμφύλιους πολέμους στα τέλη της Τετραρχίας, οι *comitatenses* σχηματίζουν ομοιόμορφο σώμα με διοικητή τους τον ίδιο τον αυτοκράτορα, αλλά στα τέλη της βασιλείας του Κωνσταντίνου (που πεθαίνει το 337) την ηγεσία τη μοιράζονται δύο ανώτεροι αξιωματικοί, ο *magister equitum* (στρατηγός της ίππου) και ο *magister peditum* (στρατηγός των πεζών).

). Αυτή η καινοτομία εμφανίζεται λίγο πριν τον διαμερισμό της αυτοκρατορίας, και άρα και του στρατού, στους τρεις κληρονόμους του ηγεμόνα. Τότε λοιπόν αρχίζει ο κερματισμός

του κινητού στρατού που θα συνεχίσει να διαμορφώνεται κατά τη διάρκεια του 4ου αιώνα. Από τη δεκαετία του 360, σε μια αυτοκρατορία διαιρεμένη στα δύο, εμφανίζονται συγκεντρωμένα σταθερά στρατεύματα στο Ιλλυρικό και στη Γαλατία αφενός, στην Ανατολή (για την αντιμετώπιση των Περσών) και στη Θράκη (για την αντιμετώπιση των Γότθων) αφετέρου. Σύμφωνα με τη

Notitia

(401), ο κινούμενος στρατός της Ανατολικής Αυτοκρατορίας χωρίζεται σε πέντε διοικήσεις, η καθεμία υπό έναν στρατιωτικό διοικητή (*magister militum*), που θα έχει στο εξής υπό τις διαταγές του τις μονάδες ιππικού και πεζικού. Δύο από αυτούς είναι *praesentales* ή *in praesenti*, παραμένουν δηλαδή στην Κωνσταντινούπολη «ενώπιον» (στη διάθεση) του αυτοκράτορα, εφόσον οι άνδρες τους επισταθμεύουν κοντά στην πρωτεύουσα, στην ευρωπαϊκή και στην ασιατική ακτή του Βοσπόρου αντίστοιχα. Οι τρεις άλλοι έχουν αναλάβει τα κινητά στρατεύματα κρούσης που στρατοπαιδεύουν στην Ανατολή (ουσιαστικά στη διοίκηση της Ανατολής), στη Θράκη και στο ανατολικό Ιλλυρικό. Αυτή η δομή της στρατιωτικής διοίκησης παραμένει αναλλοίωτη μέχρι την αρχή της βασιλείας του Ιουστινιανού, οπότε και εμφανίζεται ένας *magister militum* της Αρμενίας (528). Η επανάκτηση της Αφρικής και αργότερα της Ιταλίας οδηγεί με τον καιρό στη δημιουργία περιφερειακών στρατιωτικών διοικήσεων που είναι παρόμοιες στις δύο χώρες.

Μετά από αυτήν τη γενική επισκόπηση είμαστε πλέον σε θέση να εκτιμήσουμε το πόσο συνέβαλε ο Κωνσταντίνος στη δημιουργία του κινητού στρατού κρούσης. Είναι άραγε ο "νεωτεριστής που δημιούργησε τον στρατό του 4ου αιώνα", που "αύξησε κατά πολύ τη δύναμη του κινητού εκστρατευτικού στρατού, αφαιρώντας μια για πάντα αποσπάσματα από τα συνοριακά στρατεύματα και στρατολογώντας επιπλέον *vexillationes* ιππικού και μονάδες πεζικού νέου τύπου, *auxilia*"; Οι απόψεις διίστανται. Δύσκολα όντως μπορούμε να εντοπίσουμε στους καταλόγους της *Notitia* κινητές μονάδες που η δημιουργία τους να αποδίδεται στον Κωνσταντίνο. Το κύριο, όπως επιβεβαιώνεται, δημιούργημα του είναι οι παλατινές σχολές, πέντε ίλες τουλάχιστον από 500 ιππείς η καθεμία, που θα γίνουν η αυτοκρατορική φρουρά, μετά την κατάργηση το 312 της πραιτωριανής φρουράς που είχε εκτεθεί υποστηρίζοντας τον αντίπαλο του Μαξεντίου. Οι σχολές διατηρούν τη μορφή επίλεκτων μονάδων καθ' όλο τον 4ο αιώνα, όσο οι αυτοκράτορες εκστρατεύουν ακόμα αυτοπροσώπως, αλλά κατά τη διάρκεια του 5ου αιώνα μετατρέπονται σε σώματα παρελάσεων. Υπό τις διαταγές του μάγιστρου των οφφικίων, ανήκουν έτσι και αλλιώς στο Παλάτιο μάλλον παρά στον τακτικό στρατό.

Μόνο σε μία σημαντική περίπτωση απέσπασε ο Κωνσταντίνος στρατεύματα από τα σύνορα, το 311-312, όταν βάδισε εναντίον της Ρώμης επικεφαλής του στρατού της Γαλατίας, ο οποίος τον είχε ανακηρύξει αυτοκράτορα το 306 μετά τον θάνατο του πατέρα του Κωνσταντίου του Χλωρού. Οι καλύτερες μονάδες αυτού του στρατού ανάσχεσης αποτέλεσαν τη δύναμη της ακολουθίας του (*comitatus*). Μετά τη νίκη επί του Μαξεντίου, ο Κωνσταντίνος ανέκτησε τον στρατό του αντιπάλου του, ενώ το 324 πήρε την επικράτεια και τον στρατό του Λικινίου, ο οποίος είχε στο μεταξύ ενσωματώσει στις δυνάμεις του τους

Οι δομές του Στρατού (Α)

Συντάχθηκε απο τον/την Administrator

Παρασκευή, 19 Δεκέμβριος 2008 12:42 - Τελευταία Ενημέρωση Παρασκευή, 19 Δεκέμβριος 2008 12:56

στρατούς του Γαλερίου και του Μαξιμίνου Δαία. Ο Κωνσταντίνος απέλαυσε στη συνέχεια μιας σχετικής ειρήνης στα σύνορα και τίποτα δεν τον ωθούσε να δημιουργήσει νέες μονάδες. Το 324, βρέθηκε να είναι ο μόνος κύριος ενός στρατού του οποίου οι εμπειροπόλεμες επίλεκτες μονάδες, χωρίς ποτέ προηγουμένως να έχουν ενωθεί σε ένα σώμα, είχαν διεξαγάγει όλους τους πολέμους της Τετραρχίας. Με την πείρα που είχαν συσσωρεύσει, κανείς δεν θα διανοείτο πλέον να τις σκορπίσει στα σύνορα. Ο Κωνσταντίνος προσέδωσε σε αυτήν την σχετικά ολιγάριθμη ακόμη δύναμη μονιμότητα και ιδιαίτερο καθεστώς, και έτσι έγινε σχεδόν αυτόματα ο ιδρυτής του κινητού στρατού κρούσης. Όσο για την θεαματική ανάπτυξη του κινητού στρατού που συντελείται κατά τη διάρκεια του αιώνα μετά τον Κωνσταντίνο, εξηγείται εν πολλοίς με τη σταδιακή παρακμή του στρατού των συνόρων.

{/tabs}